

Gulmira KATTAYEVA,
Termiz davlat universiteti katta o'qituvchisi, t.f.f.d. (PhD),
E-mail: kattayevag@tersu.uz
Tel.: +998996711028

Odiljon XAMIDOV,
Termiz davlat universiteti dotsenti, t.f.f.d. (PhD),
E-mail: odiljonkhamidov@tersu.uz
Tel.: +998978063730

Termiz davlat universiteti professori, t.f.d. Sh.Shaydullayev taqrizi asosida

NEW RESEARCHES ON THE OXUS CIVILIZATION PUBLISHED IN 2023: PART 1 (EXAMPLE OF POVOLZHSKAYA ARKHEOLOGIYA (THE VOLGA RIVER REGION ARCHAEOLOGY) JOURNAL)

Annotation

The Oxus civilization is a new center of the Ancient Eastern civilization, combining the Bronze Age (2300-1450 BC). In recent years, researchers have published scientific articles on the history and archeology of the Oxus civilization in the most prestigious journals of the worlds in English and Russian. The Journal of "Povolzhskaya Arkheologiya (The Volga River Region Archaeology)" is one of the most popular journals, in which 3 articles that belong to the Oxus civilization were published in 2023. It is illuminated the scientific analysis of the articles that were published in the Journal "Povolzhskaya Arkheologiya (The Volga River Region Archaeology)" in this article.

Key words: Oxus civilization, Journal "Povolzhskaya Arkheologiya (The Volga River Region Archaeology)", Vedas, migrations of Central Asia, typology of pins.

НОВЫЕ РАБОТЫ ПО ИСТОРИИ ЦИВИЛИЗАЦИИ ОКСА ОПУБЛИКОВАННЫЕ В 2023 ГОДУ: ЧАСТЬ 1 (НА ПРИМЕРЕ ЖУРНАЛА «ПОВОЛЬЖСКАЯ АРХЕОЛОГИЯ»)

Аннотация

Цивилизация Окса – новый центр древневосточной цивилизации, объединивший культуры бронзового века (2300-1450 гг. до н. э.). В последние годы исследователи опубликовали научные статьи по истории и археологии цивилизации Окса в самых престижных мировых журналах на английском и русском языках. «Повольжская археология» — один из таких журналов, в котором в 2023 году опубликовано 3 статьи непосредственно о цивилизации Окс. В данной статье представлен научный анализ новых исследований, опубликованных в журнале «Повольжская археология».

Ключевые слова: Цивилизация Окса, журнал «Повольжская археология», Веды, Среднеазиатские миграции, типология булавок.

OKS SIVILIZATSIYASI BO'YICHA 2023-YILDA NASHR ETILGAN YANGI TADQIQOTLAR: 1-QISM (POVOLJSKAYA ARXEOLOGIYA JURNALI MISOLIDA)

Аннотация

Oks sivilizatsiyasi bronza davriga oid (mil. avv. 2300-1450) bo'lib, Qadimgi Sharq sivilizatsiyasining yangi markazi hisoblanadi. So'nggi yillarda tadqiqotchilar tomonidan Oks sivilizatsiyasining tarixi va arxeologiyasiga bag'ishlangan ilmiy maqolalar dunyoning eng nufuzli jurnallarida ingliz va rus tillarida nashrdan chiqmoqda. "Povoljskaya arxeologiya" shunday jurnallardan biri bo'lib, unda 2023-yilda bevosita Oks sivilizatsiyasi bo'yicha 3 ta maqola chop etilgan. Ushbu maqolada "Povoljskaya arxeologiya" jurnalida chop etilgan yangi tadqiqotlarning ilmiy tahlili yoritilgan.

Kalit so'zlar: Oks sivilizatsiyasi, "Povoljskaya arxeologiya" jurnali, vedalar, Markaziy Osiyo migratsiyalari, to'g'nog'ichlar tipologiyasi.

Kirish. Oks sivilizatsiyasi Qadimgi Sharq sivilizatsiyasining yangi o'chog'i bo'lib, Janubiy O'zbekiston hududida shakllangan Sopolli, Janubiy Afg'onistonda tarqalgan Dashtli, Janubiy Turkmaniston hududida hukm surgan Namozgoh madaniyatlarini o'z ichiga birlashtiradi. Arxeologiya fanida ushbu madaniyatlar "Oks sivilizatsiyasi", "Turon sivilizatsiyasi" yoki "Baqtriya-Marg'iyona arxeologik kompleksi"(BMAK), so'nggi yillardagi tadqiqotlarda "Oks-Amu sivilizatsiyasi" kabi umumiy nomlar bilan atalmoqda [3, 5, 6, 8]. Yuqorida qayd etib o'tilgan madaniyatlarining, asosan, Amudaryoga yaqin hududlarda shakllanganligini, Oks Amudaryoning eng qadimgi nomlaridan biri bo'lganligini hisobga olib, ushbu geografik hududda shakllangan sivilizatsiyani «Oks sivilizatsiyasi» deb atash maqsadga muvofiq. E.Lyuno o'zining 2013-yilda nashrdan chiqqan ilmiy tadqiqot ishida Baqtriya va Marg'iyona hududlarida shakllangan bronza davri sivilizatsiyalarini umumiy nom ostida "Oks sivilizatsiyasi" deb atalishini ma'qullagan va uning xronologiyasini Qadimgi Sharq sivilizatsiyasi tizimida umumlashgan holda keltirib o'tgan. Muallif Oks sivilizatsiyasini uchta asosiy bosqichga bo'lgan: shakllanish bosqichi (mil. avv. III ming yillikning birinchi yarmidan 2300-2100 yilgacha); rivojlanish bosqichi (mil. avv. 2300-2100 yildan 1800-1750 yilgacha); so'nggi bosqich (mil. avv. 1800-1700 yildan 1500-1450 yilgacha) [7].

So'nggi yillarda Oks sivilizatsiyasini ilmiy, tarixiy va arxeologik jihatdan o'rganish bo'yicha ko'plab tadqiqotlar yaratilmoqda. "Povoljskaya arxeologiya" jurnalida so'nggi yillarda nashr etilgan maqolalarda ham Oks sivilizatsiyasining tarkibiga kiruvchi madaniyatlarining antropologiyasi, moddiy madaniyat buyumlari va migratsion jarayonlar haqida juda qimmatli ma'lumotlar keltirib o'tilgan.

"Povoljskaya arxeologiya" jurnali – arxeologiya va tarix fanlari muammolariga bag'ishlangan Scopus bazasida indeksatsiya qilingan Q2 kvartillli xalqaro jurnal hisoblanadi. Jurnal 2012-yildan beri A.X.Xalikov nomidagi Tatariston Respublikasi Fanlar akademiyasi Arxeologiya instituti va Mariy davlat universiteti bilan hamkorlikda nashr etiladi. "Povoljskaya arxeologiya" jurnalidagi maqolalar har chorakda (bir yilda to'rt marta) rus va ingliz tillarida, shuningdek rus va

ingliz tilidagi annotatsiyalari bilan birgalikda nashr etiladi. Jurnal arxeologiya, tarix, etnologiya sohalaridagi keng doiradagi ilmiy tadqiqot ishlarini nashr etish va muhokama qilish, shuningdek, fanlararo tadqiqotlar uchun imkoniyatlar yaratadi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. “Povoljskaya arxeologiya” jurnalida 2023-yilda 67 ta maqola chop etilgan bo‘lib, ularning 3 tasi Oks sivilizatsiyasi masalalariga bag‘ishlangan. Jumladan, A.R.Kasparovning “Veda matnlarida aks ettirilgan Sopolli madaniyatining dafn marosimlari” (“Погребальная практика сапаллинской культуры в отражении ведических текстов”) [1], A.S.Sagdullayev, A.Sh.Shaydullayev, J.E.Tog‘ayev hammuallifligida nashrdan chiqqan “O‘rta Osiyo hududiga Qadimgi Sharq va Yevroosiyo migratsiyalari haqida” (“О древневосточных и евразийских миграциях в Центральную Азию”) [3], O.A.Xamidov va G.Ch.Kattayeva hammuallifligida nashrdan chiqqan “Sopolli madaniyati to‘g‘nog‘ichlari tipologiyasi” (“Типология булавок культуры Сапалли”) [4] maqolalari shular jumlasidandir.

Tadqiqot metodologiyasi. Maqola umum qabul qilingan tarixiy metodlar – tarixiylik, qiyosiy-mantiqiy tahlil, xronologik tahlil, ketma-ketlik, xolislik tamoyillari asosida yoritilgan.

Tahlil va natijalar. Birinchi maqola “Povoljskaya arxeologiya” jurnalining 2023-yildagi 3-sonida nashrdan chiqqan A.R.Kasparovning “Veda matnlarida aks ettirilgan Sopolli madaniyatining dafn marosimlari” (“Погребальная практика сапаллинской культуры в отражении ведических текстов”) [1] nomli maqolasi bo‘lib, unda Hindiston yozma adabiyotining mill. avv. II ming yillikning oxiri va I ming yillikning boshida yaratilgan qadimgi yodgorligi Veda to‘plamlarida qayd etilgan dafn marosimlari asosida Sopolli madaniyatining Bo‘ston bosqichiga oid dafn marosimlari asosida qiyosiy jihatdan ilmiy tahlil qilingan.

Bronza davriga kelib Shimoliy Baqtriya mahalliy aholi va Yevroosiyo dasht qabilalari dunyosi o‘rtasidagi o‘zaro munosabatlarning murakkab jarayonlari maydoniga aylandi. Bu davrda hozirgi Janubiy O‘zbekiston hududida ilk shahar dehqonchilik madaniyati hisoblangan Sopolli madaniyati shakllangan va taraqqiy etgan, ushbu madaniyat yodgorliklaridan topilgan topilmalar asosida ikkita, o‘troq dehqonchilik va ko‘chmanchi dasht madaniyati o‘rtasidagi aloqalar nafaqat moddiy, balki nomoddiy madaniyatda ham o‘z aksini topishi maqolada ilmiy yoritilgan. A.R.Kasparov o‘z tadqiqotida Bo‘ston VI-VII qabristonlarini o‘rganish natijalariga asoslanib, dafn marosimi turlarini birinchi marta qadimgi hind-oriylarning yozma manbalari bilan solishtirgan va shu asosda ilmiy xulosa bergan. Ushbu ilmiy xulosa fanda o‘z yechimini kutayotgan bir nechta muammolarni hal qilish imkonini berdi. Jumladan, hind-oriy qabilalarining Hindistonga kirib kelish jarayonini aniqlashirish; Baqtriya sivilizatsiyasi shakllanishining mafkuraviy asoslarining Vedalar bilan bog‘liqligini kuzatish; hind-oriy qabilalari bilan bog‘langan ko‘chmanchi Andronovo aholisi vakili bo‘lgan dasht etnosining mahalliy muhitga ta‘sirini ko‘rsatish. Tadqiqot natijalari Sopolli jamiyatida oriy an‘analarining sezilarli darajada mavjudligi va dafn marosimlarining yangi shakllarining paydo bo‘lishi haqida xulosalar chiqarishga imkon berganligi alohida qayd etib o‘tilgan. Madaniyatning so‘nggi Bo‘ston bosqichiga kelib, Shimoliy Baqtriyaning bronza davri aholisining osmon jismlari bilan bog‘langan kosmogonik g‘oyalardagi o‘z mohiyatini o‘zgartirgan mifologik va marosim qoidalarining asosiy doimiysi sifatida amalga oshiriladigan umumbashariy muvozanat va tartibni saqlashni belgilab beradigan qurbonlik marosimlar tizimi orqali ushbu marosimlarning eng yuqori markaziy o‘rnida hayotning yakuniy bosqichida insonning o‘zi turishini tadqiqotchi chuqur ilmiy tahlil qilgan. Bo‘ston VI va Bo‘ston VII qabristonlari asosida birinchi marta dafn marosimining ikkita eng keng tarqalgan shakli Veda yozma manbalari bilan keng solishtirilgan. Tadqiqotda dafn va marosim amaliyotining aniq tahlil miqyoslarida, hind-oriy qabilalarining Shimoliy Baqtriya hududi orqali migratsiyasi tasvirlab berganligi bilan o‘zigacha ushbu mavzuda yozilgan ilmiy asarlardan farq qiladi. O‘ylaymizki muallif keyingi maqolalarida Sopolli va unga tutash madaniyatlarining dafn marosimlarini shu yo‘nalishda ochib berishga harakat qiladi.

Ikkinchi maqola “Povoljskaya arxeologiya” jurnalining 2023 yildagi 4-choragida nashrdan chiqqan A.S.Sagdullayev, A.Sh.Shaydullayev, J.E.Tog‘ayev hammuallifligidagi “O‘rta Osiyo hududiga Qadimgi Sharq va Yevroosiyo migratsiyalari haqida” (“О древневосточных и евразийских миграциях в Центральную Азию”) [3] nomli maqola hisoblanadi. Tadqiqot Markaziy Osiyo hududiga neolit, eneolit va bronza davrlarida migratsion jarayonlarning ilmiy tahliliga bag‘ishlangan bo‘lib, bunda mualliflar turli avlod olimlari tomonidan ushbu mintaqa hududida olib borilgan arxeologik tadqiqotlar natijasida olingan ilmiy ma‘lumotlarga tayangan. Markaziy Osiyo - Qozog‘iston, O‘zbekiston, Qirg‘iziston, Tojikiston va Turkmaniston kabi mustaqil davlatlar hududlari, shuningdek, Afg‘oniston, shimoliy-sharqiy Eron, shimoliy Hindiston, Xitoyning g‘arbiy qismi, Mo‘g‘uliston, Pokiston hududlarini ham qamrab oluvchi tarixiy geografik mintaqa hisoblanadi [4: 187; 9]. Mualliflar tomonidan kartografiya metodidan foydalangan holda migratsiyalarni hajmi, Markaziy Osiyoning turli mintaqalarida yangi kelgan aholining joylashish darajasi va fazoviy (geografik) xususiyatlari bo‘yicha tizimlashtirishga harakat qilingan, xaritalarda migratsiya yo‘nalishlari, tranzit yo‘llari, savdo va madaniy aloqalar alohida belgili ko‘rsatkichlar orqali ko‘rsatilgan. Maqolada migratsion jarayonlar bilan bog‘liq bir nechta ilmiy, tahliliy muammolar yoritilgan. Jumladan, aholining hududiy harakati ichki (mintaqaviy) va tashqi (mintaqalararo) tranzit yo‘llar tizimini rivojlantirishga yordam berganligi, ushbu yo‘llar nafaqat migratsiya maqsadlarida izchil foydalanilgan balki, turli madaniyatlar o‘rtasida savdo va madaniy aloqalarning shakllanishiga ham xizmat qilganligi alohida ta‘kidlab o‘tilgan. Markaziy Osiyo hududiga migratsion jarayonlarning birinchi to‘lqini neolit davrining boshida (mil. avv. VI-IV ming yillik) Kaspiy dengizining sharqiy va janubiy mintaqalaridan so‘nggi mezolit davri ovchilarining Kopetdog‘ (Turkmaniston) hududining o‘zlashtirilgan tog‘ oldi tekisligiga va daryo vodiysiga ko‘chishi bilan xarakterlangan. Bu esa, Joytun madaniyati misolida Gorgan (Eron) ishlab chiqarish iqtisodiyotining Kaspiy markazining shakllanishiga hissa qo‘shishiga olib kelgan. Shu bilan birga, maqolada Joytun madaniyati genezisida Yaqin Sharqning ilk dehqonchilik yodgorliklari bilan yaqin savdo va madaniy aloqalariga katta ahamiyat berilgan.

Maqolada migratsion jarayonlarning ikkinchi to‘lqini so‘nggi eneolit davri (miloddan avvalgi IV ming yillikning oxiri - III ming yillikning birinchi yarmi) bilan davrlashtirilgan bo‘lib, qadimiy sharqiy ko‘chishlari misolida Shimoliy-sharqiy Afg‘oniston hududi va Zarafshon vodiysining yuqori qismida madaniy yangiliklarning tarqalishiga xizmat qilgan. Arxeologik jihatdan bu davrda Afanasyev qabilalarining Sharqiy Qozog‘istonga ko‘chirilishi va ularning bir qismining janubga, Sarazm viloyatiga ko‘chishi aniqlanganligi alohida qayd etilgan.

Migratsion jarayonlarning uchinchi to‘lqini esa, mil. avv. 3-ming yillik oxiri - 2-ming yillik boshlarida keng ko‘lamli qadimiy sharqiy ko‘chishlar tufayli Murg‘ob daryosining quyi oqimi (Janubiy Turkmaniston), Shimoliy Afg‘oniston va Janubiy O‘zbekiston hududlarida turli tipdagi aholi punktlari va shaharlar, shuningdek, doimiy dehqonchilik bilan

shug'ullanuvchi aholi shakllanishiga olib kelgan, bu esa, o'z navbatida Marg'iyona – Baqtriya sivilizatsiyasining rivojlanishiga asos bo'lganligi alohida qayd etilgan.

Migratsion jarayonlarning to'rtinchi to'liqini natijasida so'nggi bronza davrida ko'chmanchi dasht chorvador qabilalarining Yevroosiyoga katta ko'chishlari natijasida aholi ko'proq joylashgan Amudaryo va Sirdaryoning quyi oqimi va daryolar havzasiga, jumladan Zarafshon, Toshkent vohasi, Farg'ona vodiysi va viloyatning tog'li hududlariga kelib o'rnatishlariga olib kelgan. Ko'chmanchi dasht chorvador qabilalari va mahalliy qishloq xo'jaligi aholisining o'zaro madaniy aloqalari, shuningdek, miloddan avvalgi 2-ming yillik oxiri - 1-ming yillik boshlaridagi assimilyatsiya jarayonlari asosida ilk yozma manbalardan (Avesto, qadimgi fors yozuvlari, qadimgi yunon mualliflari asarlari) ma'lum bo'lgan parfiyaliklar, marg'iyonaliklar, oriylar, baqtriyaliklar, so'g'diylar va sak-massaget qabilalari kabi millatlarning shakllanishi sodir bo'lgan. Bu jarayonlar O'rta Osiyoning qadimiy etnik xaritasining asosiy konturlarini hamda o'troq dehqonchilik madaniyati aholisi va ko'chmanchi qabilalar yashaydigan hududlar chegaralarini belgilab berganligi alohida qayd etilgan. Ushbu maqola shu yo'nalishda yozilgan tadqiqotlarni to'ldiruvchi xarakterga ega bo'lib, migratsion jarayonlarni kartografik tahlili amalga oshirilganligi bilan alohida ajralib turadi.

Uchinchi maqola "Povoljskaya arxeologiya" jurnalining 2023 yildagi 4-choragida nashrdan chiqqan O.A.Xamidov va G.Ch.Kattayeva hammuallifligidagi "Sopolli madaniyati to'g'nog'ichlari tipologiyasi" ("Типология булавок культуры Сапалли") [3] nomli maqola hisoblanadi.

Ushbu maqola "Povoljskaya arxeologiya" jurnalida Oks sivilizatsiyasining taqinchoqlar tipologiyasi yo'nalishida yozilgan birinchi maqola bo'lib, maqolada Oks sivilizatsiyasining bir qismi hisoblangan Shimoliy Baqtriya hududida shakllangan Sopolli madaniyati (mil. avv. 2200-1300-yy.) yodgorliklaridan aniqlangan bosh uchun mo'ljallangan taqinchoqlar sinfiga kiruvchi to'g'nog'ichlar bosh qismining yasash shakliga ko'ra tip, guruh va sinflarga ajratilgan.

Maqolada Sopolli madaniyati yodgorliklaridan topilgan jami 140 ta to'g'nog'ich bosh qismining yasash shakliga ko'ra to'qqizta tipga bo'lingan:

I tip – tayoqcha va alohida pommel qismlardan tashkil topgan to'g'nog'ichlar; II tip – bosh qismi mifologik yoki majoziy ma'nodagi shakllar bilan bezatilgan to'g'nog'ichlar; III tip – bosh qismi konus shakldagi to'g'nog'ichlar; IV tip – bosh qismi bikonus shakldagi to'g'nog'ichlar; V tip – bosh qismi dumaloq, kesmada vertikal shaklli to'g'nog'ichlar; VI tip – bosh qismi xoch shakldagi to'g'nog'ichlar; VII tip – murakkab kompozitsion tarkibli to'g'nog'ichlar; VIII tip – bosh qismi o'rama (rulon) shakldagi to'g'nog'ichlar; IX tip – bosh qismi ma'lum bir shaklga ega bo'lmagan to'g'nog'ichlar. Sopolli madaniyatining Sopolli va Jarqo'ton bosqichlarida, asosan, to'pbarggul boshli va bosh qismi yulduzcha shaklidagi to'g'nog'ich-muhrlar, musht boshli, bosh qismi dumaloq, vertikal kesmalar bilan chegaralangan va bosh qismi zoomorfik shaklli to'g'nog'ichlarlardan foydalanilganligi mualliflar tomonidan alohida qayd etib o'tilgan.

Ushbu maqola o'zigacha bo'lgan shu yo'nalishda yozilgan tadqiqotlardan Sopolli madaniyati yodgorliklaridan topilgan to'g'nog'ichlarning umumlashma tizimli tipologiyasining ishlab chiqilganligi bilan farq qiladi. Mualliflar tomonidan keyingi maqolalarda Oks sivilizatsiyasining boshqa yodgorliklari jumladan Marg'iyona madaniyatiga oid Gonur, Janubiy Baqtriyadagi Dashli va Shimoliy Baqtriyaning Janubiy-G'arbiy Tojikiston hududida joylashgan bronza davriga oid Farhor, Gelot va Darnaychi yodgorliklaridan topilgan to'g'nog'ichlar tipologiyasiga bog'langan mukammal tadqiqotni tayyorlash rejalashtirilgan.

Xulosa va takliflar. "Povoljskaya arxeologiya" jurnali 2023 yilda bevosita Oks sivilizatsiyasi tarixi va arxeologiyasiga bag'ishlangan 3 ta maqola chop etilgan. 2023-yilning 3-choragida № 3 (45) sonida bitta, 4-choragida № 4 (46) sonida ikkita. Birinchi maqola A.R.Kasparovga tegishli bo'lib, ushbu maqolada Sopolli madaniyatining Bo'ston VI va Bo'ston VII qabristonlari asosida birinchi marta dafn marosimining ikkita eng keng tarqalgan shakli Veda yozma manbalari bilan keng solishtirilgan. Ikkinchi maqola A.S.Sagdullayev hammuallifligi ostida nashrdan chiqqan bo'lib, maqolada Markaziy Osiyo hududiga Neolit, Eneolit va Bronza davrlarida migratsion jarayonlarning to'rtinchi to'liqini arxeologik manbalar asosida ochib berilgan. Uchinchi maqola O.A.Xamidov va G.Ch.Kattayeva hammuallifligida nashrdan chiqqan bo'lib, maqolada Sopolli madaniyati yodgorliklaridan topilgan jami 140 ta to'g'nog'ich bosh qismining yasash shakliga ko'ra tip, guruh va sinflarga ajratilgan. Umuman olganda, maqolalar Oks sivilizatsiya tarixi va arxeologiyasi bo'yicha yildan-yilga yaxshi tadqiqotlar yaratilayotganligini ko'rsatadi.

ADABIYOTLAR

1. Каспаров А.Р. Погребальная практика сапаллинской культуры в отражении ведических текстов Сапалли // Поволжская археология, №3(45), 2023. С. 109-117.
2. Сагдуллаев А.С., Абдуллаев Ў.И., Матякубов Х.Х., Шайдуллаев А.Ш., Тогаев Ж.Э. Бронза ва илк темир даври ёдгорликларининг географияси ва картографияси. – Тошкент, 2019. – Б. 72-87.
3. Сагдуллаев А.С., Шайдуллаев А.Ш., Тогаев Ж.Э. О древневосточных и евразийских миграциях в Центральную Азию // Поволжская археология, №4(46), 2023. С. 113-128.
4. Хамидов О.А., Каттаева Г.Ч. Типология булавок культуры Сапалли // Поволжская археология, №4(46), 2023. С. 187-205.
5. Ширинов Т.Ш. Ранняя городская культура эпохи бронзы юга Средней Азии (по материалам городища Джаркутан): Автореф. дисс... докт. ист. наук. – М.: Институт археологии АН РУ, 1993. – 50 с.
6. Lamberg-Karlovsky C. The Bronze Age of Bactria // Bactria: An Ancient Oasis Civilizations. Roma-Venezia, 1989.
7. Luneau E. L'âge du Bronze final en Asie centrale méridionale (1750-1500/1450 avant n.è.): la fin de la civilisation de l'Oxus. Archéologie et Préhistoire. Thèse de Doctorat de l'Université Paris 1 Panthéon-Sorbonne. 2010. Volume I: Texte, 615 pp.
8. Lyonnet B., Dubova N. Questioning the Oxus Civilization or Bactria-Margiana Archaeological Culture (BMAC): an Overview // Lyonnet, B., Dubova, N. A. (Eds.). The World of the Oxus Civilization (1st ed.). – Routledge, 2020. - P. 7 - 66.

9. Mirosnikov L.I. Appendix: A note on the meaning of the term Central Asia as used in this book // Dani A.H., Masson V.M. (Eds.) History of Civilization of Central Asia. The dawn of civilization: earliest times to 700 B.C. – Paris, 1992. - P. 477-480.
- 10.